

Araştırmacı eğitimi

Doç. Dr. Hanefi Özbek

1965'te Sivas'ta doğdu. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1991). Van Kapalı Cezaevi'ne tabip olarak atandı (1991). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık-Kültür ve Spor Dairesi Başkanlığı tabip kadrosuna naklen geçti (1993). Van Türk Müziği Derneği'ni kurdu (1993). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü'nün kuruluşunda görev aldı (1994). Farmakoloji ve Toksikoloji doktorasının ardından (1998) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde yardımcı doçent doktor olarak göreve başladı (1998). Sağlık Bakanlığı'na İlaç ve Eczacılık Genel Müdür Yardımcısı olarak geçti (2008). Tıbbi farmakoloji alanında doçent unvanını aldı (2011). Halen İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi olan Dr. Özbek, evlidir ve iki çocuk babasıdır.

Bilim ve sanat dünyasında yaşanmış gelişmelerin, araştırma ruhuna ve disiplinine sahip insanlar tarafından, yoğun bir emek harcanarak sağlanmış olduğu hemen herkesin ortak kabulüdür. Tesadüfen yapılan buluşlar ise ender-i nadirattan olup istisnaların kaideyi bozmayacağı malumdur. Araştırma yapabilmek için öncelikle araştırma yapılacak bir alan, araştırmacı niteliklerini haiz araştırmacı(lar) ve bunların çalışacağı ortam(lar) gerekmektedir.

Bizce iyi bir araştırmacıda olması gereken ve kişinin çevresi tarafından da sürekli beslenmesi gereken ilk ve en önemli şey "ahlâklı olmak"tır. "Ahlâk eğitimi", ancak küçük yaşlardan itibaren aile, okul ve çevrenin katkısıyla, görerek ve yaşayarak alınabilir düşüncesindeyiz. Osmanlı dönemindeki üniversitelerin kapısında yazılı olan "Edeb Yâ Hü" sözü herhalde bu durumu işaret etmek için söylenmiştir. Bundan sonra ise kişinin zihin ve beden yönünden araştırmacılaşma yetkin olması, uygun bir araştırmacı eğitiminden geçmesi gerekmektedir. Örneğin bir arkadaşımız şöyle derdi: "Falanca arkadaş, yerde üç damla serum bulsa bundan dört farklı makale çıkarabiliyor, bizimse aklımıza böyle bir şey gelmiyor." Bu abartılı örnek de gösteriyor ki araştırmacının fikren ve zihnen araştırmaya hazır olması, yeterli bir alt yapıyla donanmış olması, onun araştırmacı özelliklerinin ön plana çıkmasına sebep oluyor. Bunlara ek olarak araştırmacının kalitesi, zekâ ve becerilerinin yanı sıra, alacağı eğitimin ve yararlanabileceği imkânların kalitesi ve niceliği ile de doğru orantılı olacaktır. Günümüzde araştırmalar genel itibarıyla tek bir kişinin değil, uyumlu bir veya birden fazla ekibin çalışmasıyla yapılabilmektedir. Bu nedenle bilimsel araştırma ortamının ekip çalışmasına uygun bir

şekilde oluşturulması, araştırmacı seçiminde bu durumun gözetilmesi uygun olacaktır. Ancak, araştırmacının yaşadığı ülkenin yeterli bir misyonu ve vizyonu yok ise kaliteli bir araştırmacının ya da bir araştırma ekibinin de yapabileceği fazla bir şey olmayacaktır.

Araştırmacının aynı zamanda yüksek düzeyde bir merak ve çalışma azmine de sahip olması, uygun fiziksel ve psikolojik bir ortamın içinde bulunması gerekir. Eğitim ise burada kişinin araştırmacı olmak için ihtiyaç duyabileceği bilgiyi ve görgüyü kazandırabilecek önemli bir araç haline gelmektedir. İnsan ömrü sınırlıdır. Bu ömrün üçte biri uykuyla, bir kısmı ise çocukluk dönemi şeklinde geçmektedir. Ayrıca günlük ihtiyaçları gidermek için harcanan zaman, ilköğretim ve yükseköğretim için geçen süre, hastalık halleri ile emeklilik ve yaşlılık dönemleri de hesaba katılırsa "verimli geçirilecek zaman" için geriye fazla bir şey kalmamaktadır. Kısaca söylemek gerekirse, kişinin araştırmacı sıfatını kazandıktan sonra araştırma yapabileceği zaman, sanıldığı kadar uzun değildir. Bu nedenle araştırmacıların verimli bir şekilde araştırma yapabilecekleri zamanı randımanlı bir şekilde kullanmaları şarttır. Bu randımanın artırılabilmesi için zamanı kısıtlayıcı veya kısaltıcı etkenlerin en aza indirilmesi, ayrıca bu zamanı uzatacak her türlü çabanın da maksimuma çıkarılması iyi bir başlangıç olabilir. Örneğin eğitim sistemi gözden geçirilerek eğitim amacıyla harcanan zaman en kısa ve en verimli olacak şekilde yeniden düzenlenebilir. İnsanların sağlığı ile ilgili kontroller ve önlemler artırılarak (kötü alışkanlıklardan uzak durmak, düzenli ve uygun beslenmek, periyodik sağlık kontrollerinden geçmek gibi) vücudun ve zihnin daha sağlıklı ve verimli olacağı zaman dilimi artırılabilir. Yıllar önce, halter sporunun en büyük temsilcilerinden biri

olan Naim Süleymanoğlu Türkiye'ye getirilmişti. Ardından gazetelerde bir haber okumuştuk: Halter sporunu yapabilmek için özel hazırlanmış, kalori miktarı yükseltilmiş, proteini, vitamin seviyeleri ayarlanmış gıdalar alınması gerektiği; bu gıdaların Türkiye'de bulunmadığı, bu nedenle ithal edilmesi gerektiği... Şimdi şöyle bir soruyu sorabiliriz: Kas gücüne dayalı bir dünya rekoru kırabilmek için beslenme bu kadar önemliyken, beyin gücüne dayalı olan yeni araştırmalara ve buluşlara imza atabilmek amacıyla acaba nasıl bir beslenme şekli ve programı gerekiyor? Bu sorunun cevabı araştırıldı mı, araştırıldı ise kaç araştırmacı bunu okudu ve uyguluyor? Aynı sorular benzer konular (egzersiz yapmak, en uygun çalışma saatlerini bulmak, vb.) için de sorulabilir.

Araştırmacıyı destekleyecek ek uğraşlar da araştırmacı eğitiminin bir modülü olarak hatırdada tutulmalıdır. Örneğin müzik eğitimi, bir araştırmacı aday için belki de en önemli yan uğraşı alanlarından biridir. Bu konuyu açmayı faydalı buluyoruz. Beynin her iki yarım küresini birleştiren ve bunlar arasındaki iletişimden sorumlu olan korpus kallozum, düzenli müzik eğitimi alan ve müzikle uğraşan kişilerde anlamlı seviyede daha fazla bir gelişkinlik göstermektedir (radyolojik görüntülerle kanıtlanmış bir durumdur). Korpus kallozumdaki bu değişimin, beynin her iki yarım küresi arasındaki iletişimi ne kadar artırabileceği düşünüülürse konunun önemi daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca düzenli bir müzik eğitimi, kişiye ciddi bir çalışma disiplini kazandırmaktadır. Bunu kendi deneyimlerimden biliyorum. Bu nedenle araştırmacı adaylarına belirli bir yaştan itibaren müzik eğitimi verilmesi, onların araştırmacı kişilik ve davranış özellikleri kazanmasında önemli düzeyde katkı sağlayacaktır düşüncesindeyiz. Bunlara ek olarak şu da söylenebilir: Araştırma

yaparken yorulan zihin ve beden için bir süreliğine müzikle uğraşmak, beynin ve bedeninin toparlanmasına hatırı sayılır bir şekilde yardımcı olmaktadır. Bu olumlu etkiyi yapabilmek için 15-20 dakikalık bir müzik uğraşısı yeterlidir (müzik terapi bir de bu açıdan değerlendirilebilir). Bu meyanda araştırmacı eğitimi içerisine müzik eğitiminin de konması, rasyonel bir uygulama olacaktır.

Araştırmacı eğitimi dendiğinde insanların aklına genellikle lisansüstü (yüksek lisans, doktora) eğitim gelmektedir. Araştırmacılara yüksek lisans ve doktora eğitimleri sırasında uygun bir araştırmacı eğitiminin verilmesi elbette araştırmacıların verimliliğini ve etkinliğini arttıracaktır. Hatta Doktora unvanı alındıktan sonra yapılacak eğitimler de kişiye ihtiyaç duyacağı konulardaki eksiklerini gidermede yardımcı olacaktır. Ama bunun tam da böyle olamayacağı, en başta yazdıklarımızdan da anlaşılabilir. Örneğin motorlu taşıtlar için kaporta, motor veya elektrik ustası olacak kişileri küçük yaştaki bireyler arasından seçip çırak olarak çalıştırmak ve ustalık düzeyine erişebilmeleri için hazırlamak gerekmektedir. Aynı şekilde askeri personel eğitimi de liseden itibaren başlamaktadır. Bu örneklerle bakarak araştırmacı yetiştirmek için sadece lisans eğitiminden sonra eğitim veriliyor olmasının yetersiz olacağı düşüncesindeyiz. Araştırmacı eğitiminin lisans öncesi dönemden itibaren başlaması hususu gözden geçirilmelidir.

Yazının bundan sonraki bölümünde lisansüstü eğitim döneminde yapılan/yapılacak araştırmacı eğitime değineceğiz. Günümüzde lisansüstü eğitim sırasında yapılanlar genel itibarıyla tüm bilim alanları için aşağı yukarı aynıdır: Öğrenci belirli sayıda krediyi tamamlayacak şekilde derslerini alır, yeterlilik sınavına girer, bu sınavdan başarılı olanlar tez konusunu belirler ve tezini yapıp savunur. Mezun olduğunda ise ya master ya da doktor unvanını alır. Lisan üstü dönemde verilen eğitimin nicelik ve niteliğinin ne kadar yeterli olduğu hususu ayrıca başka bir yazıda tartışılabilir; biz burada lisan üstü dönemde neler yapılabilir konusunda yazmayı yeğliyoruz.

İlk olarak araştırmacı adaylarının kendi ilgi alanlarındaki temel konular üzerinde yoğunlaşmalarının ve bu alanı gerçekten iyi sindirmelerinin şart olduğunu düşünüyoruz. Bu konudaki eğitimi, lisans döneminden doktora eğitiminin sonuna kadar, gittikçe spesifikleşen ve derinleşen bir şekilde zaten almış olmaları gerekmektedir. Bu eğitimin yanında kendi araştırma alan(lar)ı ile ilgili yabancı dil(ler) konusunda da belirli bir yetkinliğe ulaşmaları şarttır. Burada yabancı dil konusu üzerinde biraz duralım. Yabancı dil öğretme hususunda ülkemizde hâlâ sıkıntı yaşadığımız ortadadır. Şu an geçerli olan

yabancı dil sınavlarını başarıyla geçip de yabancı dilde yazılmış bir makaleyi okuyup da hâlâ tam olarak anlayamayan ve kendi makalesini yabancı dilde yazamayan araştırmacı sayısının sanılanın çok üzerinde olduğu düşüncesindeyim. Yaşadığımız bunca tecrübeden sonra akla şöyle düşünceler gelmekte (biraz da komplo teorisi yazalım!): Teori 1: Yabancı dil eğitiminden rant elde eden bir "yabancı dil mafyası" mı var acaba? Teori 2: Olması gereken bir yabancı dil eğitimi yerine, araştırmacının işine yaramayacak bir dil eğitimi ve sınavı ile araştırmacıların en verimli 4-5 yılını bu uğurda harcayan bir sistem mi var? Yukarıda da yazdığımız gibi bunlar sadece birer komplo teorisi.

İyi bir araştırmacı, aynı zamanda iyi bir bilim okur-yazarı olmak durumundadır. Günümüzde insanlarımızın okuma-yazma konusunda ne kadar müşkülpesent oldukları bellidir. Peki, insanlarımızı çok okuyan ve yazan bir hâle getirsek bu yeterli olacak mıdır? Tüm topluma okuma-yazmayı öğretmek, toplumun kültür seviyesini en üst seviyeye çıkarmada ne kadar yeterli ise bu da o kadar yeterli olacaktır. Çünkü okuma-yazmanın da çeşitleri vardır. Bir gazeteyi okuduğunuz gibi romanı da aynı tarzda okuyamazsınız. Aynı şekilde bir mektubu okuduğunuz gibi bir şiiri okuyamazsınız. Bir Yönetmelik maddesini okumak ile bir tıp alanındaki bir makaleyi okumak da aynı şekilde yapılmaz. Hepsinde de okunacak yazıya bakış açısı, dikkat edilecek hususlar ve sonuç çıkarma tarzı, hatta o yazıdan alınacak zevk bile farklıdır. Araştırmacı adayına "bir bilim kitabı, tez veya makale nasıl okunur"un eğitimi verilmeli, aynı şekilde bunların nasıl yazılacağı da yani bilimsel yazım dili de öğretilmelidir. Aksi takdirde konuşma üslubu ile yazan bilim adamları ordusuna yeni bir nefer daha katılacaktır.

Araştırmacılar araştırma etiği ve yayın etiği ile ilgili konularda da önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Bazen bütün iyi niyetlerine rağmen, farkında bile olmadan etik yönden kusurlu eylemlere imza atmaktadırlar. Araştırmacı eğitimi sırasında araştırma etiği ve yayın etiği konuları üzerinde ciddiyetle durulmalıdır. Günümüzde etikle ilgili konuların ve özellikle de etik kurullarının araştırmacıyı frenleyen birer mekanizma olduğu inancı yaygındır. Hâlbuki etikle ilgili konularda yeterli bir eğitim verilmiş ve bunları sindirmiş bir araştırmacı için bu konularda herhangi bir sorun olmayacak; daha araştırmayı planlarken farkında bile olmadan etikle ilgili hususları gözeterik araştırmayı dizayn edeceklerdir.

Araştırmacı eğitimine araştırma yöntemleri ve istatistik eğitimi de eklenmelidir. Günümüzde yüksek lisans ve doktora eğitimi müfredatına bakıldığında her iki dersin de verildiği görülmektedir. Ancak bu konuda sorunlar bulunmaktadır. Örne-

ğin istatistik eğitimi adı altında araştırmacı adaylarına verilenler incelendiğinde, bunların çoğunun bilgisayar öncesi dönemde yapılan ancak günümüzde yapılmasına gerek olmayan uygulamalarla dolu olduğu görülecektir. Araştırmacının ihtiyacı olan bilgi ve beceriyi vermek yerine onu formüllerle, gereksiz işlemlerle oyalamak aslında tüm ülke için bir zaman kaybı olmaktadır. Örneğin, istatistik dersinden geçtiği halde kendi tezinin istatistiğini yapabilen kaç öğrenci var sorusu bir anket araştırması ile cevaplanacak olsa, bu oranın oldukça düşük çıkacağını rahatça söyleyebiliriz. Araştırma yöntemleri dersini aldığı halde kendi tezinin araştırma dizaynını yapabilen öğrencilerin oranı da benzer şekilde düşük çıkacaktır. Öğretim üyesi seviyesinde olup da araştırmalarının dizaynını ve istatistiğini doğru yapabilen araştırmacıların durumu da yukarıdakilerden farklı değildir.

Yazımızı şöyle bir örnekle bitirmeyi uygun görüyoruz: Bir araba galerisine, son model bir araba almaya gittiniz diyelim. Arabayı beğendiniz, parasını ödediniz ve binip evinize gideceksiniz. Galeri sahibi diyor ki; "Bir dakika kardeşim, sen bu arabanın bujilerini söküp takabiliyor musun? Motorunu indirebiliyor musun? Yağını, suyunu değiştirebiliyor musun? Egzoz borusu eskidiğinde yenisiyle değiştirebiliyor musun? Bunu da geçtik arabanın ön düzen, rot-balans ayarını yapabiliyor musun?" Cevap elbette "hayır" olacaktır. Gerçek hayatta hiçbir galerici arabalarını bu şekilde satmaz. Bir kişinin araba kullanma konusunda yeterince deneyimli olması ve sürücü ehliyetinin bulunması araba kullanabilmesi için yeterlidir. Bizim eğitim-öğretim sistemimizdeki özellikle yabancı dil eğitimi ve istatistik eğitimi aynı bu örnekteki gibidir: Araştırmacıya lüzumlu olan konuları, lüzumu kadar vermek yerine araba örneğindeki durumu uygulamaktayız. Yani direksiyon, vites, debriyaj, fren ve gaz pedalını kullanmayı öğretmek yerine örneğin fren sisteminin tarihinden başlayıp nasıl imal edildiği, nasıl çıkarılıp takılması gerektiği, kaç adet fren yapan ülke olduğu, her bir ülkenin hangi yöntemlerle fren ürettiği, frenlerin kalite kontrollerinin nasıl yapıldığı vs. gibi bilgileri vermeye çalışıyoruz. Kişi, aldığı derslerin sınavlarından geçse bile asıl sürücülükle ilgili eğitim arada kaynadığından, ne arabayı ne de şoförlüğü öğrenebilmektedir! Yukarıdaki örnekten yola çıkarak, araştırmacı eğitimi adı altında araştırmacı adaylarına nelerin verilmeye çalışıldığı, aslında nelerin verilmesi gerektiği gibi hususlara ciddi bir şekilde eğilmek gerektiğini düşünüyoruz.

Sonuç olarak, iyi planlanmış, kaliteli bir araştırmacı eğitiminin; araştırmacıların bilim dünyasına yapacakları katkıları hem nitelik hem de nicelik yönünden üst seviyelere taşıyacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.